

JOSÉ RIZAL

19. 6. 1861 – 30. 12. 1896

V Calambě se 19. června 1861 narodila mimořádně všestranná a pro Filipíny historicky významná osobnost – José Protasio Rizal-Mercado y Alonso-Realonda, později známý jen jako José Rizal. Zámožná rodina Francisca a Teodory Mercadových se v provincii Laguna těšila váženému postavení a přivedla na svět celkem devět dcer a dva syny – Paciana a mladšího Josého. Mercadovi hospodařili na statku v Calambě a pěstovali hlavně cukrovou třtinu a rýži.

José měl přísného otce, vychováván byl však především svou hluboce věřící a na danou dobu velmi vzdělanou matkou. Chlapec se již ve třech letech naučil číst a Teodora ho od útlého věku učila i španělsky (jeho rodným jazykem byl tagalog), podporovala ho v četbě a vštěpovala mu pevnou víru. José byl neduživým, tichým a mimořádně nadaným dítětem a nezapadal do kolektivu, proto ani nechodil do místní školy a prvního vzdělání se mu dostávalo doma. O jeho neobvyklém talentu svědčí i fakt, že v osmi letech napsal svou první báseň a první divadelní hru. Když jej pak otec v devíti letech poslal do školy v Bianu, aby se zde učil španělštině a latině, učitel ho po roce vrátil domů se slovy, že nemá nic, čemu by ho v těchto jazycích mohl ještě naučit.

Tehdy byly Filipíny kolonií, které svou tvrdou rukou vládlo Španělsko. Úzká skupina Filipínců, jež v Cavite osnovala vzpouru, byla odhalena. V rámci odvetných represálií došlo roku 1872 k popravě tří kněží, kteří měli akci vést, mezi nimi byl i José Burgos, u něhož během studií žil Josého bratr Paciano, jemuž spojení s Burgosem znemožnilo další studium. Téhož roku byla také Josého matka falešně obviněna z travičství a odvedena do vězení, kde byla držena dva roky. To vše se nesmazatelně podepsalo na duši malého Josého.

V jedenácti letech zahájil José svá studia na vyhlášeném jezuitském Ateneu v Manile. Na radu Paciana zde místo rodinného jména Mercado začal užívat příjmení Rizal, což mu mělo umožnit zahájit studia s čistým štítem, tedy aniž by mohl být spojován s událostmi v Cavite. Na studiích v Manile nabyl Rizal sebevědomí a dostalo se mu vzdělání evropské úrovně, rozvíjel zde i své výtvarné vlohy, především však literární talent. José byl vytrvalý a pilný, měl smysl pro čest a snadno si získával respekt svých spolužáků, stal se tak přirozenou autoritou a mluvčím třídy. Když roku 1877 školu coby bakalář umění opouštěl, mohl se pyšnit vyznamenáním a pěti medailemi – výsledkem, kterého po něm na této škole dosud nikdo nedosáhl.

Matka se obávala, že další vzdělání by Josého mohlo přivést leda na popraviště, přesto si José za podpory otce a bratra prosadil své a nastoupil na dominikánskou a konzervativní Univerzitu sv. Tomáše v Manile. Čekalo se, že si zvolí cestu kněžství, on se však zapsal na studium medicíny, měl

tehdy ke své volbě silnou motivací – jeho matka přicházela o zrak a on ji chtěl vyléčit, hodlal se tedy stát očním lékařem.

V roce 1879 poznal José kouzlo lásky, když se zamiloval do své sestřenice Leonor. Mladí si nejprve dopisovali, ale protože si rozuměli a rodiny tomu byly nakloněné, brzy se zasnoubili.

José nebyl s úrovní vzdělání na manilské univerzitě spokojen a poté, co mu bratr Paciano přislíbil, že se postará o rodinu, se bez vědomí rodičů vypravil na další studia do Evropy. Psal si pak s matkou a sourozenci a doufal, že mu otec tento krok odpustí. V září 1882 nastoupil na Universidad Central de Madrid a vedle lékařství si zapsal ještě další dva obory – filozofii a literaturu. Dál zde rozvíjel svůj výtvarný talent, věnoval se etnografii a studiu cizích jazyků – vedle klasické filologie (latiny a řečtiny) se učil hebrejsky, italsky, francouzsky a samostudiem také německy. Zalíbil se mu osvícenecký přístup k péči o tělo a brzy se začal věnovat šermu a střelbě, v obojím pak vynikal.

Vzhledem k tomu, že byl José Rizal intelektuálem evropských rozměrů, brzy byl přijímán ve vědeckých kruzích a navázal kontakty s liberálními politiky. Profesor Miguel Morayta uvedl Josého roku 1884 mezi svobodné zednáře. Téhož roku se José stal doktorem medicíny, o rok později úspěšně zakončil i studia literatury a filozofie.

V červnu 1884 se také José stal hlasem Filipínců za „jejich věc“ a v očích španělské správy Filipín nebezpečným živlem. Na počest Juana Luny a Felixe Hidalga, Filipínců, kteří obsadili první dvě příčky v celošpanělské soutěži Národní umělecké výstavy v Madridu, pronesl spatra oslavnou řeč. Jeho proslov však nebyl jen holdem schopnostem těchto umělců, ale též otevřenou výzvou španělské vládě k liberalizaci poměrů na Filipínách. José sice plánoval, že se po studiích vrátí zpět do své vlasti, ale kvůli ohlasům na tento proslov jej od toho rodina zrazovala. José tedy musel své plány změnit.

Na podzim 1885 odjel do Paříže, kde asistoval věhlasnému očnímu chirurgovi Louisi de Weckerovi, od ledna 1886 pak působil na oční klinice univerzity v Heidelbergu. Nenavyklý středoevropské zimě tehdy strádal, s jarem však opět pookřál, patrným důkazem toho je jeho báseň *A las flores del Heidelberg* (Heidelberským květům), kterou zde sepsal. Do června pak pobýval u vikáře Ullmera ve Wilhelmsfeldu, s nímž debatoval o Bohu, křesťanství a církvi, především si ale procvičoval svou němčinu. V létě cestoval po Německu, navštívil Lipsko a nakonec zakotvil v Berlíně.

Tehdy započalo jeho ještě větší strádání – na Filipínách se totiž Mercadovi potýkali s neúrodou, a tak Paciano nemohl bratrovi posílat dost peněz. José si tehdy musel vystačit s jedním chlebem a jednou polévkou denně. Od pobytu v Madridu přitom pracoval na románu *Noli me tangere* (Nedotýkej se mne) a když jej konečně dopsal, neměl prostředky na jeho vydání. Tehdy se v Berlíně potkal s Máximo Violou, svým krajanem a také lékařem. Spřátelili se a Viola mu na vydání knihy poskytl půjčku, José totiž odmítl peníze darem. Román vyšel v Berlíně počátkem roku 1887 a mladý spisovatel ihned značnou část nákladu odeslal na Filipíny. Zde se román brzy šířil jako lavina, neboť trefně popisoval poměry na Filipínách.

José se v Evropě dlouho snažil zlepšit povědomí Evropanů o Filipínách a od léta 1886 si o své vlasti čile korespondoval s profesorem Ferdinandem Blumentrittem z Litoměřic. Sdíleli poznatky z oblasti etnografie a filologie, vyměňovali si knihy a profesor také Josému pomohl navázat další kontakty s mnoha vědci, José se pak stal členem berlínské Etnografické společnosti a Antropologické společnosti. Korespondence Rizala s Blumentrittem byla především vědeckého rázu, nakonec však jejich vztah přešel v přátelství, které ještě umocnila návštěva Josého v Litoměřicích v květnu 1887. José zde s Violou pobyl jen pár dní, ale využil jich naplno – setkal se s místními učiteli a umělci a poznal město. Poté se po dlouhých pěti letech konečně vypravil zpět do své domoviny.

V srpnu strávil José jen pár dní v Manile, pak již zamířil do rodné Calamby, kde si zřídil ordinaci. Prvním pacientem, kterého zde operoval, byla jeho matka. José se stal vůbec prvním očním chirurgem v celé jihovýchodní Asii, brzy si získal věhlas a stal se vyhledávaným lékařem. Byl však trnem v oku místním řeholním řádům a pro své texty byl zván filibusterem (tj. povstalcem, potížístou). Církev a španělská správa na Filipínách jednaly o zakázání jeho románu, neboť byl považován za podvrtný a kacírský. Situace se natolik vyostřila, že nechal guvernér Josému přidělit osobního strážce. Ten jej však nejen chránil, ale zároveň i kontroloval jeho korespondenci a sledoval jeho pohyb.

Olej do ohně pak José přilil v lednu 1888, když po vyhlášení kontroly daní v Calambě upozornil, že dominikáni na daních neodvádějí tolik, kolik by s ohledem na pozemky a příjmy měli. Rodina i jeho osobní strážce mu už dlouho radili, aby raději Filipíny opustil, tentokrát ho však k tomu vyzval i samotný guvernér. V únoru tak nemocný a v horečkách odplul do Hongkongu. Odtud se přes Japonsko, kde odmítl nabídku vstoupit do diplomatických služeb, vypravil dále, pokračoval přes USA, až nakonec v květnu doplul do Liverpoolu.

Následně pobýval v Londýně, kde se procvičoval v angličtině a navštěvoval archivy a knihovny, neboť měl úmysl sepsat historické pojednání o Filipínách. Nakonec připravil k novému vydání knihu Antoina de Morgy z roku 1609, tentokrát s vlastními komentáři a Blumentrittovou předmluvou. Vydal ji vlastním nákladem v Paříži v březnu 1889. V této metropoli byl v kontaktu s dalšími filipínskými osobnostmi a stal se předsedou liberálního vlasteneckého uskupení La Solidaridad, do jejíhož stejnojmenného čtrnáctideníku přispíval. Uskupení žádalo reformy filipínské správy a její sekularizaci, stejně jako svobodu projevu a tisku a rovné zastoupení ve správě země pro rodilé Filipínce. Velkou ránu utrpěl, když neuspěl ve svých snahách zorganizovat mezinárodní vědeckou konferenci o Filipínách na Světové výstavě roku 1889 a založit asociaci Filipínců.

Mezitím v září 1890 postihlo jeho rodinu v Calambě další neštěstí – do kraje vtrhlo vojsko, které třiceti rodinám včetně Mercadových přikázalo okamžitě se vystěhovat a strhnout své domy. Josého rodiče se uchýlili k jedné z dcer, Paciano byl spolu se švagry zatčen a držen na ostrově Mindoro. José za jejich situaci cítil vinu a stále více pomýšlel na návrat do vlasti s přesvědčením, že

pomoci může právě jen tam, kde je středobod problému. Půjčil si peníze, aby mohl v Marseille v říjnu 1891 vydat svůj druhý román *El Filibusterismo*, který navazoval na román předchozí. Se značnou částí knižního nákladu nakonec nasedl na loď a opět vyplul směrem na východ.

V listopadu si zřídil oční ordinaci v Hongkongu, kde se k němu postupně připojila celá rodina. José pak s britskou vládou a zástupci Filipín jednal o možnosti vybudovat na severu Bornea osadu, kde by se mohly usadit rodiny vyhnané z Calamby, setkal se však jen s nepochopením. Ač vědom si všech rizik, nedbal strachu svých blízkých o svůj život a vydal se opět přímo na Filipíny.

V roce 1892 se znovu vylodil v Manile, kde byl vlídně přijat svými krajany. Ačkoli jej guvernér nechal sledovat, Josému se ještě podařilo založit La Liga Filipina, síť organizací bojující proti bezpráví a za lepší vzdělanost Filipínců. V červenci byl José pro údajné držení podvratných letáků zatčen a odeslán do vyhnanství do Dapitanu na severu ostrova Mindanao.

Začátky ve vyhnanství pro něj byly krušné, přesto se ke své situaci postavil čelem a hodlal i zde dělat to, o co mu šlo především – pomáhat svým krajanům. Vybuďoval obecní vodovod, zařídil si a provozoval lékařskou praxi, která se postupně rozrostla na malou nemocnici, vyučoval místní mládež španělštinu, angličtinu, zeměpis a aritmetiku a vydával se do přírody, kde objevoval dosud neprozkoumané rostlinné i živočišné druhy a mapoval místní krajinu. Trpěl tu nedostatkem podnětů a chyběly mu jeho knihy, ale mohl si dál dopisovat se svými blízkými a s různými intelektuály. Veškerá příchozí i odchozí pošta však podléhala cenzuře. Byl nespokojen s postavením, jaké zde měli místní hospodáři, a tak s nimi založil společnost a naučil je obchodovat tak, aby byli více svými pány.

Josému se nakonec podařilo shromáždit dost prostředků, aby finančně podpořil matku a rodina se mohla usadit taktéž na Mindanau, stejně jako další perzekvované rodiny. José měl nakonec v rámci svého vyhnanství určitou volnost, které odmítal zneužít. Odmítl například nabídku pomoci s útekem, stejně jako ujmout se vedení skupiny Katipunan usilující o revoluci.

V únoru 1895 pro Josého opět trochu vysvitlo slunce, když za ním z Hongkongu přicestoval slepý muž se svou nevlastní dcerou Josephine Bracken. José, jehož zasnuby s Leonor už byly s ohledem na jeho pověst dávno zrušené, se zamiloval a láska byla opětována. Štěstí jim nakonec nezkazila ani skutečnost, že je kněží odmítali oddat, dokud José neodvolá své názory. Ten se však držel svého přesvědčení, museli se tak obejít bez sňatku. Bolestnou zkušenost pak prožili na konci téhož roku, když se jim předčasně narodil syn, kterému však nebylo dáno, aby své rodiče poctil radostí z nového života. Ještě téže noci José mrtvé tělíčko pochoval, dalších dětí už se nikdy nedočkal.

José se nikdy nezbavil naděje, že by ještě někdy mohl být svobodným mužem, a tak v mezičase žádal o přezkoumání svého případu – bez úspěchu. Generál Blanco mu doporučil, aby kvůli svému zdravotnímu stavu požádal o odjezd do Španělska, ale ani s tím José neuspěl. Pak v roce 1895 požádal, aby směl coby vojenský lékař odjet na Kubu, kde tou dobou probíhala revoluce a lékařů tam byl nedostatek. Když už José ani nedoufal, vyjádřil s tím generál na konci července 1896 souhlas.

José ihned prodal veškerý majetek, vzal s sebou rodinu a odplul z Dapitanu, kde se s ním místní v slzách loučili. Na počátku září opět vyplul z Manily na oceán, aby se jako svobodný muž vypravil na Kubu, tou dobou už ale Katipunan zahájil revoluci. Když tedy jeho loď během plavby krátce zastavila v Singapuru, dostal José radu, aby už dál se Španěly neplul a raději požádal o azyl. Odmítl, neboť spoléhal na čestné slovo generála Blanca, a věřil, že po krátkém pobytu ve Španělsku popluje do Karibiku. Když ovšem loď doplula do Středozemního moře, byl postaven pod dozor a v cestě na západ už pokračovat nesměl. Místo toho se vracel zpět na Filipíny, tentokrát však jako vězeň.

Počátkem listopadu byl José dopraven do Manily, kde byl uvězněn v pevnosti Santiago. Španělé se z něj snažili vymámit doznání, že se podílel na revoluci, a použili proti němu mnohých praktik, dokonce mučili jeho bratra Paciana. Oba muži však odmítli přiznat, co se nestalo. V soudním procesu, který trval pouhý den, byl José 26. prosince 1896 odsouzen k trestu smrti zastřelením.

Ač bylo o jeho osudu již rozhodnuto, a nic nepomohla ani matčina žádost o milost, španělská správa stále na Josého naléhala, aby odvolal své názory. Den před smrtí jej časně z rána navštívil dopisovatel novin El Herald, pak se u něj dlouhé hodiny střídali jezuité, kteří opakovaně žádali o totéž – aby odvolal. José však neustoupil. Poté mu bylo umožněno rozloučit se alespoň se sestrami, matkou a Josephine, příbuzní z řad mužů nebyli do pevnosti vpuštěni. Jedné ze sester José řekl, aby si vyžádali k pohřbení jeho tělo, nenápadně anglicky dodal, aby se mu podívali na boty. Další sestře zase odkázal svou petrolejovou lampu a pošeptal jí, že v ní něco bude. Večer i značnou část noci pak José strávil psaním svých posledních dvou dopisů – jeden byl určen rodině, druhý adresoval Ferdinandu Blumentrittovi do Litoměřic. Sepsal tehdy také svou nejznámější báseň *Mi último adiós* (Mé poslední sbohem), kterou ukryl do zmíněné lampy.

Nad ránem 30. prosince vyšel pětáctiletý José z pevnosti Santiago. Byl smířený se smrtí v nevinosti a zcela klidný. V doprovodu stráží a dvou jezuitů putoval pěšky a spoutaný na Bagumbayanskou pláň, kde se tradičně konaly popravy. V ulicích se shromáždily davy a policie mu musela doslova klestit cestu až k místu jeho posledního vydechnutí. José si přál stát popravčí četě čelem, neboť nechtěl být jako zrádce střelen do zad, to mu však nebylo umožněno, dostal ale slib, že nebudou mířit na hlavu. Odmítl zavázání očí i pokleknutí a při pokynu k výstřelu pronesl: „*Consummatum est!*“ (Dokonáno jest!). Krátce po sedmé padlo jeho tělo k zemi.

Ač bylo rodině přislíbeno, že jej budou moci pohřbít, španělská správa slib nesplnila. Josého sestra Narcisa našla na již nevyužívaném hřbitově nový hrob a pochopila, že zde je uloženo tělo jejího bratra. O rok a půl později, kdy Španělé přišli o nadvládu nad Filipínami, se Narcisino podezření potvrdilo. Rizalovo tělo bylo exhumováno, vzhledem ke stádiu rozkladu se však v botách nic nenašlo, co v nich José ukryl, se tak už nikdy nedovíme. Tělo bylo poté s poctami uloženo pod monumentálním památníkem na Bagumbayanské pláni. Zde byla roku 1956 vyhlášena samostatnost Filipín.

(Zpracovala: Mgr. Lenka Slámová)

Použitá literatura:

VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *José Rizal*. Praha: Prospektrum, 1998. ISBN 80-7175-093-X.

TOMAS, Jindřich. Litoměřický profesor Ferdinand Blumentritt a jeho styky s Filipínami, zvláště s José Rizalem. *Vlastivědný sborník 1977, Litoměřicko*. 1977, **13**, 96-114.

TOMAS, Jindřich. *José Rizal, Ferdinand Blumentritt a novodobé Filipíny*. Praha: Oswald, 1998. ISBN 80-85433-52-4.

(jsem). Jubileum týdne tentokrát věnované básníku a umělci José Rizalovi. *Dnešní Litoměřicko*. 1996, **4**(143), 6. ISSN 1214-8520.

jší. Filipínský lékař-buditel a my. *Medical Tribune*. 2011, **7**(16), 7. ISSN 1214-8911.

VONDRA, Pavel. JOSÉ RIZAL. *Reflex*. 2001, **12**(31), 54. ISSN 0862-6634.

Personální bibliografie:

<https://www.svkul.cz/wp-content/uploads/2021/01/Rizal-bibl.pdf>